

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Харківської державної

академії дизайну і мистецтв

проф. Олександр СОБОЛЄВ

7.03 2025 р.

ВИСНОВОК

ПРО НАУКОВУ НОВИЗНУ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Антоненкової Наталії Олександрівни за темою: «Реставрація та експертиза іконопису Стародуб'я у контексті розвитку художньої культури України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація (галузь знань 02 – Культура і мистецтво).

Дисертація аспірантки Антоненкової Наталії Олександрівни за темою: «Реставрація та експертиза іконопису Стародуб'я у контексті розвитку художньої культури України» виконана на кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтв Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Тема дисертації затверджена вченою радою ХДАДМ (протокол № 2 від 26 вересня 2019 року).

Для підготовки висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Антоненковаої Н.О. вченою радою ХДАДМ було визначено, що попередня експертиза дисертації проводитиметься на фаховому семінарі ХДАДМ та призначено двох рецензентів: Соколюк Людмилу Данилівну (доктора мистецтвознавства, професора) та Шуліку В'ячеслава Вікторовича (доцента, кандидата мистецтвознавства).

За результатами аналізу змісту дисертаційного дослідження Антоненкової Н.О., поданих до розгляду наукових публікацій за темою дисертації, а також враховуючи підсумки публічної презентації здобувачем наукових результатів дисертації, яку проведено 21 лютого 2025 р., визначено наступне:

1. Актуальність теми дисертації полягає у необхідності комплексного вивчення та збереження малодослідженого пласту української художньої культури – Стародубського іконопису. Цей мистецький феномен, що почав формуватися ще у XVII столітті, залишається практично не вивченим, а системне дослідження Стародубських іконографічних майстерень як єдиного комплексу досі не проводилося.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що проблема ідентифікації культурних цінностей в українському мистецтві є однією з найменш опрацьованих, а розгляд Стародубського живопису як окремого явища вимагає одночасного врахування історичних, культурологічних і стилістичних аспектів.

Додаткову актуальність визначає відсутність достовірної методики атрибуції, що суттєво ускладнює встановлення походження ікон, їхньої стилістичної приналежності та художніх особливостей. Окрім цього, наразі не існує сталої реставраційної методики, адаптованої до пам'яток Стародубської іконописної школи. Дослідження цієї іконописної традиції є важливим не лише для наукової та мистецтвознавчої спільноти, але й для реставраційної, експертної, митної, музейної та антикварної діяльності, зокрема в аспекті атрибуції та збереження мистецьких пам'яток.

2. Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів.

Усі теоретичні та практичні результати, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Тема дослідження представлена у чотирьох наукових публікаціях, з яких одна індексована в Scopus, а три – у фахових виданнях України.

3. Новизна основних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно є першим комплексним аналізом художніх, техніко-технологічних та стилістичних особливостей іконопису Стародубщини другої половини XVII–XIX століть у взаємозв'язку з методикою достовірної атрибуції та принципами наукової реставрації.

Основні аспекти наукової новизни:

- Встановлено специфічні типологічні ознаки творів регіону на основі вперше проведеного комплексного аналізу художніх і техніко-технологічних характеристик стародубського іконопису.

- Розроблено новий підхід до атрибуції іконописних творів Стародубщини, заснований на встановлених техніко-технологічних та художніх ознаках.

- Систематизовано основні типи руйнувань стародубських ікон, встановлено їхні причини та закономірності, що стало основою для розробки ефективної методики реставрації.

- Розроблено та апробовано комплексний алгоритм реставрації, який включає стабілізацію основи, зміцнення ґрунтового та фарбового шару, усунення біопшкоджень, застосування оптимальних реставраційних матеріалів і технік з урахуванням специфіки різних стилістичних груп.

- Запропоновано науково обґрунтовані реставраційні методи для іконопису Стародубщини, що враховують специфіку матеріалів, технологій виконання та типологію пошкоджень, сприяючи їхньому довготривалому збереженню.

- Результати дослідження доповнюють сучасну науку про український іконопис, сприяють збереженню його художньої спадщини та можуть бути використані у музейній, реставраційній та атрибуційній практиці сакрального мистецтва.

4. Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій.

Серед важливих висновків, що становлять науково-практичну цінність роботи, перш за все, слід відзначити те, що Антоненкова Н.О. у своїй дисертації вперше комплексно проаналізувала художні, техніко-технологічні та стилістичні особливості іконопису Стародубщини, що дозволило не лише висвітлити особливості цієї малодослідженої школи, а й визначити підходи до її атрибуції та реставрації.

Аналіз джерел та наукової літератури засвідчив, що, попри окремі дослідження, загальна концепція розвитку стародубського іконопису досі не була побудована, а багато аспектів потребували уточнення та систематизації. На основі проведеного дослідження авторка дисертації запропонувала новий підхід до атрибуції, що враховує специфіку техніко-технологічних та стилістичних особливостей іконопису регіону.

Важливим науковим досягненням є визначення основних типів руйнувань стародубських ікон, що дозволило розробити та апробувати реставраційну методику, адаптовану до специфічних особливостей творів цього регіону. Авторка дисертації сформувала комплексний алгоритм реставрації, що охоплює укріплення основи, стабілізацію фарбового шару, усунення біопшкоджень, застосування реставраційних матеріалів, відповідних до автентичних технік.

Дослідження також охоплює аналіз історико-культурних зв'язків Стародубщини з українською мистецькою традицією, що дозволяє розглядати її як важливу частину української художньої культури. Отримані результати є не лише теоретичною базою для подальших мистецтвознавчих досліджень, а й мають практичне значення для реставраторів, музейників та експертів у сфері атрибуції іконопису.

5. Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у систематизації та комплексному аналізі художніх, техніко-технологічних і

стилістичних особливостей іконопису Стародубщини, що дає змогу вперше окреслити його як окреме явище в українському сакральному мистецтві. Запропоновані підходи до ідентифікації та класифікації іконописних творів сприяють поглибленню знань у сфері атрибуції, мистецтвознавства та історії українського іконопису.

Практичне значення роботи полягає у розробці науково обґрунтованих методик атрибуції та реставрації іконопису Стародубщини, що можуть бути використані у реставраційній, музейній, експертній та антикварній діяльності. Вперше запропоновано системний підхід до виявлення типологічних особливостей та характерних руйнувань стародубських ікон, що дозволяє підбирати ефективні методи консервації та реставрації з урахуванням їхніх специфічних матеріалів і технік виконання.

Розроблені в дослідженні методи є особливо важливими для судової мистецької експертизи, оскільки вони дозволяють об'єктивно встановлювати автентичність, походження та техніко-технологічні характеристики іконописних творів. Це може бути корисним у процесі юридичних експертиз, вирішення питань реституції, виявлення підробок та визначення культурної приналежності творів сакрального мистецтва.

Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі для підготовки спеціалістів у сфері реставрації, музейної справи, експертизи та іконографічних досліджень, а також слугувати основою для подальших наукових розвідок у галузі реставраційної теорії, техніко-технологічного аналізу та атрибуції пам'яток українського іконопису.

Практичне застосування отриманих результатів сприятиме збереженню, кваліфікованому дослідженню та ефективному відновленню сакральної спадщини, що є важливим як для наукової спільноти, так і для реставраторів, музейників, експертів та колекціонерів.

6. Апробація результатів дослідження.

Основні тези та висновки дисертації були апробовані на 9 наукових конференціях. Зокрема на XXVI Міжнародній науковій конференції

«Могилянські читання» (Київ, 2021), де було розглянуто питання реставрації ікони «Тихвинська Богородиця». На XI Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини» (Харків, 2021) у співавторстві з Д. К. Соколовою було представлено розробку методики реставрації творів з пошкодженням фарбового шару, спричиненого термічними чинниками. Проблематика збереження стародубських ікон розглядалася під час XXX Міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» (Луцьк, 2023), де було проаналізовано наслідки некваліфікованого зміцнення на прикладі ікони Богородиці Суражської другої половини XIX століття. На XIX Українсько-Ізраїльській науковій конференції «Сучасні досягнення в науці та освіті» (Нетанія, Ізраїль, 2023) було представлено доповідь, присвячену особливостям біологічних уражень ікон Чернігівського регіону. У межах науково-практичної конференції «ЛНГМ імені Б. Г. Возницького й музейництво в Україні: мистецтво і ментальне здоров'я» (Львів, 2024) було висвітлено особливості реставрації Чернігівської народної ікони «Свята Великомучениця Варвара». Під час Міжнародної наукової конференції «30 років кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтва» (Харків, 2024) у співавторстві з В. С. Литвиненком було розглянуто вплив графічних зображень на формування іконографічних сюжетів на Чернігівщині. У співавторстві з М. А. Погрібною проведено порівняльний аналіз стану, техніки та стилістики ікони «Охтирська Богоматір» невідомого автора XIX століття, що дало змогу зіставити Охтирську та Самарську (Новокодацьку) ікони. Окрім цього, разом із Л. С. Максименко представлено результати дослідження та реставрації ікони «Успіння Пресвятої Богородиці».

7. Повнота опублікування результатів дисертації та особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих із співавторами та зарахованих за темою дисертації.

Результати дисертаційного дослідження опубліковано у 13 наукових працях, зокрема: 4 наукових статей (з яких одна індексована в Scopus, а три –

у фахових виданнях України); 9 тез до наукових українських та міжнародних конференцій.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Antonenkova N. Doluda A., Kovalova M., Terekhov M. Icon-painting with time transgressive layers in Sloboda Ukraine in the centuries. International Journal of Conservation Science. V.12. №3. 2021 pp. 467-476. https://ijcs.ro/public/IJCS-21-36_Doluda.pdf

2. Наталія Антоненкова, Анатолій Долуда, Олександр Смирнов. Дослідження та реставрація чернігово-сіверської ікони «Богоматір з немовлям» невідомого автора другої половини XVIII ст. Актуальні питання гуманітарних наук № 79, т. 1. 2024. С. 42-48. <http://www.aphn-journal.in.ua/79-1-2024>

3. Антоненкова Н.О. Художні та техніко-технологічні особливості іконопису Стародубщини. Український мистецтвознавчий дискурс № 3, 2024. С. 6-13. <http://uad-jrnl.nau.in.ua/index.php/uad/issue/view/18>

4. Антоненкова Н.О., Долуда А.О. Історико-етнографічний аспект у формуванні Стародубського іконопису. Український мистецтвознавчий дискурс № 4, 2024. С. 8-14. <http://uad-jrnl.nau.in.ua/index.php/uad/issue/view/19>

ПУБЛІКАЦІЇ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Антоненкова Н.О. «Реставрація ікони Тихвинська Богородиця» XXVI Міжнародна наукова конференцію «Могилянські читання». 2021. С.198- 202. <https://kplavra.kyiv.ua/ua/17-February-scientific-publication-BolkhovitinovskyYearbook-2017-2018-ukr>

2. Антоненкова Н.О., Соколова Д.К. «Розробка методики реставрації творів з пошкодженням фарбового шару, спричиненого «термічними чинниками» XI Міжнародну науково-практичну конференцію молодих

вчених «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини» Харків. 2021. Вип. 7. С. 27–34.

3. Соколова Д.К. Антоненкова Н.О. Богоявленська церква в с. Обознівка Глобинського району. Проблема збереження та реставрація храму. Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г. Возницького й музейництво в Україні: національна специфіка та європейський контекст. Львів. 2023. С. 292–300.

[Chrome.extension://efaidnbmnnnibpcajpcgltclfindmkaj/https://lvivgallery.org.ua/sites/default/files/zbirnyk_tez_naukovoyi_konferenciyi.pdf](https://lvivgallery.org.ua/sites/default/files/zbirnyk_tez_naukovoyi_konferenciyi.pdf)

4. Антоненкова Н.О. «Реставрація творів мистецтва з наслідками некваліфікованого зміцнення на прикладі ікони Богородиці Суражської невідомого автора другої половини XIX ст.» XXX міжнародна наукова конференція «Волинська ікона: дослідження та реставрація» (м.Луцьк) С. 3-7.

5. Антоненкова Н.О. «Особливості біологічних уражень ікон Чернігівського регіону» XIX Українсько-Ізраїльська наукова конференція. Сучасні досягнення в науці та освіті. Нетанія (Ізраїль) С. 142-145. <https://iftomm.ho.ua/pages/confer-israel.php>

6. Антоненкова Н.О «Реставрація Чернігівської народної ікони «Свята Великомучениця Варвара» Науково-практична конференції ЛНГМ імені Б.Г. Возницького й музейництво в Україні: мистецтво і ментальне здоров'я» (м. Львів). 2024

7. Антоненкова Н. О., Литвиненко В. С. «Вплив графічних зображень на розповсюджені іконографічні сюжети на Чернігівщині». Міжнародна наукова конференція «30 років кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва».ХДАДМ Харків 2024.

8. Антоненкова Н. О., Погрібна М. А. «Результати дослідження стану, техніки та стилістики ікони «Охтирська Богоматір» невідомого автора XIX ст. Порівняння Охтирської та Самарської (Новокодацької) ікони.» Міжнародна

наукова конференція «30 років кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтва». ХДАДМ Харків 2024.

9. Антоненкова Н. О., Максименко Л. С. «Результати дослідження та реставрація ікони «Успіння Пресвятої Богородиці». Міжнародна наукова конференція «30 років кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтва». ХДАДМ Харків 2024.

РЕЦЕНЗЕНТИ УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Антоненкової Н.О. на тему «Реставрація та експертиза іконопису Стародуб'я у контексті розвитку художньої культури України».

2. Вважати, що за актуальністю, проблематикою, змістом, ступенем наукової новизни, теоретичною та практичною цінністю здобутих результатів, обґрунтованістю висновків дослідження дисертація Антоненкової Н.О. «Реставрація та експертиза іконопису Стародуб'я у контексті розвитку художньої культури України» повністю відповідає науковому профілю спеціальності 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація (галузь знань 02 – Культура і мистецтво), відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2016 року № 261, та пункту 11 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. На підставі розгляду дисертації, наукових публікацій та апробацій дослідження, а також за результатами публічної презентації наукових результатів рекомендувати дисертацію Антоненкової Н.О. на тему

«Реставрація та експертиза іконопису Стародуб'я у контексті розвитку художньої культури України» за спеціальністю «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді.

21.02.2025

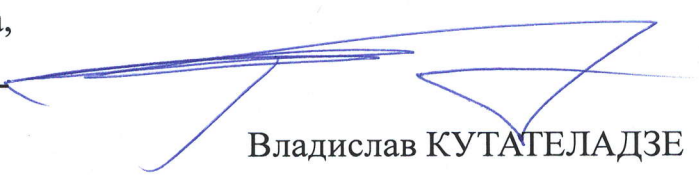
ГОЛОВА

фахового семінару

кандидат мистецтвознавства,

доцент, проректор з науково-

дослідної роботи ХДАДМ

Владислав КУТАТЕЛАДЗЕ